jovana.iveticc@gmail.com

Јована ИВЕТИЋ

Институт за књижевност и уметност, Београд

НА МАРГИНАМА КЊИЖЕВНОСТИ

(*Марīинални и марīинализовани жанрови у књижевности*. Уредили Бојан Јовић и Тијана Тропин. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2022, 573 стр.)

Зборник о маргинал(изова)ним жанровима у књижевности надовезује се на један ток истраживачких стремљења у оквиру Института за књижевност и уметност – на систематско сагледавање веза књижевности с филмом, стрипом и телевизијским серијама у тематy 179. броја *Књижевне историје*. Иако је у питању зборник посвећен децентрираним жанровима књижевности, а не њеној вези с другим медијима, сви радови утемељени су у залеђу које пружају студије културе, односно њихова отвореност – методолошка, теоријска, тематска и вредносна.

Радови су обједињени вредносно неутралним судом према предмету проучавања који се с маргине *полисистема књижевности* доводе у средиште институционалног бављења. Измештање фокуса на укрштаје различитих видова маргиналности и маргинализованости одвија се на плану жанрова (од књижевности за децу и омладинске књижевности, преко научно-фантастичног, љубавног и дистопијског/утопијског, детективског или авантуристичког романа, све до манифеста и ликовне уметности), различитих феномена (серијализације, неомедиевализма, рецепције одабраних жанрова, позиционираности истог дела или жанра у књижевном канону и на тржишту) и уз контекстуализовање одабраних текстова одговарајућим поткултурама (масовном, народном, „мушком“ и „женском“ варијантом популарне културе, или периодиком), које захтевају различите типове флуентности да би се разумеле. Пажња је једнако посвећена процесима и узроцима често вишеструког децентрирања одабраних текстова.

У првој целини зборника, посвећеној књижевности за децу и омладинској (young adult) књижевности, испитују се њена укрштања с различитим маргинал(изова)ним књижевним врстама. Снежана Шаранчић Чутура испитује улогу предања, ругалица и

ORCID 0009-0000-4349-9188
https://doi.org/10.18485/kis.2024.56.183.20

Књижевна историја (0350–6428), 56/183 (2024)
научни приказ
821.09„19/20“(049.32)
821.09-93„19/20“(049.32)

других маргинализованих жанрова усмене књижевности у генези жанрова књижевности за децу, односно у структурном и тематском устројству ауторске бајке, романа за децу, драме, поема, песама и прича. Начине преноса и преобликовања конвенција фолклорних жанровских илуструје примерима од Змајевих песама до Ћопићевих романа. Рад Љиљане Пешикан Љуштановић анализира дом и просторе искушења у фантастичном роману за децу, реконструишући митску семантизацију простора на примерима од хобитског округа до романа Уроша Петровића и Иване Нешић. Жанр прати структуру изласка из временски и просторно статичне удобности у антипростор, *не-дом*, у ком јунак проналази идентитет, а романи су протумачени и према томе у којој мери варирају дату структуру.

Ивана Мијић Немет посматра феномен серијализације у фантастичној књижевности за децу у Србији, с акцентом на трилогијама Иване Нешић и Мине Тодоровић. Поред историјског прегледа феномена и његове критичарске, тржишне и академске рецепције, као примере наводи и *Пионирску трилогију* Бранка Ћопића, *Хајдука* Градимира Стојковића и *Марту Смарт* Уроша Петровића, анализирајући типове јунака и структуру жанра. Зорица Ђерговић Јоксимовић посматра роман *Први* Градимира Стојковића као претечу жанра омладинске дистопије, популаризованог филмском екранизацијом серијала *Игре глади* Сузан Колинс. Роман је упоређен с *Даваоцем* Лоис Лаури – будући да је у оба текста протагониста дечак који се креће у дистопијско-футуристичком друштву, оба тематизују улогу сећања и брисање сећања у датом контексту и неповерење према ауторитетима. Док се *Давалац* може читати као класична хакслијевска антиутопија, роман Г. Стојковића садржи и револуционарни потенцијал. Тржишна улога омладинске књижевности постаје значајна с још једним жанром, вампирским романом и серијалом *Сумрак* – оба представљају вид савременог билдунгсромана и управо обрадом политичких тема (тоталитаризма, манипулације, друштвеног уређења) буде интерес код циљне публике.

Светлана Калезић Ракоњић пише о настанку жанра научно-фантастичног романа на југословенском подручју, обележеног кретањем између фолклорне и научне фантастике и реинтерпретаторским, пародијским ставом према бајци. Жанр је утемељила трилогија Чеда Вуковића, с првим својим делом *Свемоћно око* објављеним 1953. Анализиране су његове кључне карактеристике и заступљеност у школским програмима. Тијана Тропин и Биљана Андоновска тумаче први социјално-утопијски и научно-фантастични роман за децу у српској и југословенској књижевности. Покретач комунистичког часописа *Будућност* Драгутин Т. Владисављевић објављивао је роман у наставцима у истом часопису под псеудонимом Мале Зоре, „полуфикционалне дискурзивне творевине програмског карактера“ (154). *Шетња кроз будућност* из угла детета, оничким

структуром у хронотоп школе пројектује своју социјалну утопију. Фантастични аспект романа није оно што се догађа, „него консензус о могућности да се то деси, јер се нарушавају не природни закони већ грађанско-капиталистичком хегемонијом натурализовани менталитети и навике“ (159).

Веза фантастике и политике анализирана је и на примеру Рушдијевог постмодернистичког романа за децу *Харун и море ӣрича*, који је настајао у исто време кад и *Сатански стихови*. Бојана Аћамовић у роману проналази синтезу препознатљивих елемената Рушдијеве поетике – постмодернистичко приповедање с постколонијалном перспективом, преиспитивање историје, сећања, ауторитета било ког чина писања, као и теме значаја приповедања и уметности, важности породице за појединца, еколошког загађења, положаја жена у друштву, те упућеност на културу Индије, поредећи га напослетку и с Киплинговом *Књиӣом о џунӣли*. Проширење фикционалног света *Харија Потера*, дело *Фантастичне звери и ӣде их наћи* Џоане К. Роулинг, Милош Живковић пореди с *Физиолоӣом* и традицијом средњовековних бестијаријума. Анализиран је ауторкин приступ средњовековљу заснован на рециклирању представа о средњем веку ранијих епоха или дијалогу с њима, и унутар овог контекста декоративна транспозиција елемената средњовековног жанра, изостављање дискурзивности жанра и за њега кључних поступака попут алегорије, као и импликације овог поступка. И *сâм* рад потом преузима структуру *Физиолоӣа* поредећи створења, звери или бића заједничке за изворне бестијаријуме и свет Харија Потера.

Друга целина зборника посвећена је драми. Александра Кузмић реконструише жанр који није дефинисан, често ни именован ни у књижевној историји ни у театрологији – у питању је драма за децу, дечја драма или комад за децу. Рад доноси преглед релевантних појмовника, историја драмске књижевности, теоријске литературе и антологија драмских текстова, проналазећи највише теоријских података о драми за децу у предговорима и поговорима, те истичући да је несразмерно више писано о улози школске драме у српској култури. Александар Пејчић доноси појмовно-терминолошки оквир за посматрање фантастике у модерној српској драми, с посебним осврtом на дело Драгутина Илића *После милијон ӣодина*. Феномен је анализиран од културно-историјског, контекстуалног одређења фантастике, преко употребе фолклорне фантастике на семантичком и структуралном плану, до драматуршких решења – попут епизације као поступка којим се фантастичне информације театрализују приповедањем ликова. Истакнут је и низ драматурга у чијем се опусу такође среће фантастика, попут Нушића, односно његов заокрет ка симболичком и пиранделовском театру.

Трећа целина обухвата различите хибридне жанрове. Марија Шаровић анализира прожимање елемената и мотива тривијалне

књижевности у жанровима псеудоисторијског и митолошког романа и епске фантастике и фентезија. Након прегледа књижевноисторијске и психоаналитичке појавности, односно иконографије архетипског женског тројства, анализиране су његове варијанте на примерима романа Нила Гејмена, Мерион Цимер Бредли и дела митографа Роберта Грејвса. Рад прати транспоновање архетипа кроз популарну и народну културу, све до тривијалне књижевности, доносећи и прилог ревалоризацији жанра у академском проучавању.

Предраг Тодоровић анализира романе Митра Милошевића (Фредерика Ештона) о Луну, краљу поноћи, борцу против криминала, научнику и ратнику. Овог јунака посматра као пандана Џејмсу Бонду, жанровски га поредећи и с Конаном, Зороом, Поароом и Мајком Хамером, будући да су романи о Луну детективски романи с елементима научне фантастике. Рад доноси анализу петпарачке књижевности (односно рото-романа), њеног рађања, периодичног излажења и емиграције у друге медије, као и њену рецепцију у Југославији 70-их година. Марко Теодорски открива викторијански жанр *сиренске* књижевности с краја 19. века (*fin de siècle*) пратећи промене иконографије сирене надоградњом хомерског наратива све до викторијанског и поствикторијанског доба, у поемама, приповеткама и новелама од 1870-их до 1920-их година. За жанр је кључна дистинкција *Siren/Mermaid* коју словенски језици не познају (потоња је жена-риба позната из Андерсенове бајке, док прва има комплекснију историју и форму), еволуција сирене из тропа у протагонисткињу која добија статус релационог чудовишта, као и њена наглашена визуелност, у ком контексту је анализиран чест мотив ове књижевности – сиренино губљење гласа.

Бојан Јовић и Милош Пржић анализирају мотивски комплекс ратних пловила у текстовима италијанског футуризма, од Маринетија, преко Л. Фолгора до Бенедете Капе (Маринети). За разлику од авангардне опчињености ратом, футуристичка милитантност добија естетичко-политичку обележеност и у виду отвореног величања ратних дејстава (399) и у начину књижевног обликовања савремених превозних средстава. Анализирани су мотиви аутомобила, ратних авиона и бродова, док се на мотиву подморнице најјасније пореде поетике троје писаца. Аутори закључују да тема подморнице остаје носилац темељних претпоставки покрета и Маринетијевог обликовања футуристичког израза. Јована Јосиповић анализира поетику новог доба на примеру два романа Живорада Михајловића Славинског, с компаративним оквиром у Кроулијевој *Књизи закона* и Јунгових *Седам проповеди мртвима*. Сагледана је употреба техника из области самопомоћи и личног развоја у обликовању структурне и идејне потке два романа, контекстуализованих помоћу феномена новог доба (*new age*).

Четврта целина посвећена је популарним женским формама: љубавном и девојачком роману, испитивању њихове производње и потрошње, те отворености за идеолошки супротстављена уобличења и тумачења. Јелена Милинковић пише о љубавном роману као жанру периодике, анализирајући његову продукцију у часописима. Контекстуална анализа доводи романе Мир-Јам објављиване у *Недељним илустрацијама* у везу а *Пой Ћиром и йой Сйиром*, те *Бакоњом фра Брне*, указујући на селективно вредновање периодичких публикација. Надовезујући се на теоретичарке културних студија и анализе сапуница и телевизијских серија, ауторка истиче да жанр пружа аналитичке могућности са становишта ауторки и читатељки, будући да је промишљао питања женског идентитета, породичне односе, женски рад и образовање, стварајући једновремено читаву поткултуру. Дат је преглед кључних карактеристика жанра и часописа у којима је објављиван. Жарка Свирчев анализира стратегије потискивања жанра девојачког романа кроз неколико издања *Излеша у небо* Гроздане Олујић, мењаних под утицајем критичарске рецепције и тумачења која су умањила идеолошки и политички садржај романа. У раду је анализиран генолошки пакт на примерима жанровске мимикрије и жанрова опонирања. Поређењем романа Џејн Остин и Мир-Јам, начина на које тематизују положај жене у конзервативном друштву и њиховог (не)двосмисленог односа према сопственим јунакињама, Соња Веселиновић указује на ширину жанра љубавног романа, односно на отвореност жанра према различитим идеолошким обликовањима, како ауторским тако и интерпретаторским.

Пета целина односи се на маргиналне ликовне уметнике у систему културе. Зоја Бојић анализира појам (појмове) маргиналне уметности, арт брута и сирове уметности дајући низ примера, и посебно доводећи у компаративну везу асамблаже Розали Гаскоањ с радом Војислава Јакића. Посебна пажња усмерена је на његову *будинску* серију, уз истицање улоге Музеја наивне и маргиналне уметности у Јагодини у бризи за стваралаштво самоуких уметника с друштвене маргине. Пажљивим читањем и класичном књижевнотеоријском потрагом за значењима, узимањем у обзир медијског контекста кад су у питању периодична издања или несразмерности тржишне распрострањености жанрова/дела и њиховог места у књижевним историјама, зборник је превредновао многе појаве српске и светске књижевности, поједине открио и описао, поставши тако важан прилог у процесу њихове академске валоризације.